



Horyzonty Polityki
2026, Vol. 17, N° 60



MARIUSZ ZAŁUCKI

<https://orcid.org/0000-0002-3338-3832>
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
mariusz.zalucki@ignatianum.edu.pl

BEATA STĘPIEŃ-ZAŁUCKA

<https://orcid.org/0000-0003-1802-680X>
Uniwersytet Rzeszowski
bestepien@ur.edu.pl

<https://doi.org/10.35765/HP.2026.1760.26>

Tożsamość konstytucyjna i sądowa transformacja art. 2 TUE na tle wyroku TSUE z 18 grudnia 2025 r. (sprawa C-448/23)

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem opracowania jest analiza argumentacji TSUE w wyroku C-448/23 oraz ocena jego konsekwencji dla relacji między wartościami UE (art. 2 TUE), zasadą skutecznej ochrony sądowej (art. 19 TUE) a tożsamością konstytucyjną państw członkowskich (art. 4 ust. 2 TUE).

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy dotyczy granic kompetencji TSUE w ingerencji w krajowe struktury konstytucyjne oraz napięcia między praworządnością a autonomią państw. Zastosowano metodę dogmatyczno-prawną, obejmującą analizę orzeczenia oraz systemową wykładnię przepisów traktatowych.

PROCES WYWODU: Tekst rozpoczyna się od omówienia roli TSUE w kształtowaniu prawa UE, następnie analizuje pojęcie tożsamości konstytucyjnej i pluralizmu konstytucyjnego. Kolejno przedstawia stan faktyczny sprawy C-448/23 oraz argumentację TSUE, wskazując na przesunięcie od kontroli funkcjonalnej do strukturalnej. Wywód prowadzi do krytycznej oceny rozszerzającej interpretacji art. 2 i 19 TUE oraz ich wpływu na równowagę traktatową.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Analiza wykazuje, że wyrok C-448/23 rozszerza zakres kontroli TSUE na instytucjonalne aspekty sądownictwa konstytucyjnego. Art. 2 TUE zyskuje charakter quasikonstytucyjny, dominując nad art. 4 ust. 2 TUE. Dochodzi do osłabienia pluralizmu konstytucyjnego oraz

Sugerowane cytowanie: Załucki, M., & Stępień-Załucka, B. (2026). Tożsamość konstytucyjna i sądowa transformacja art. 2 TUE na tle wyroku TSUE z 18 grudnia 2025 r. (sprawa C-448/23). *Horyzonty Polityki*, 17(60), 507–527. <https://doi.org/10.35765/HP.2026.1760.26>.

przesunięcia modelu integracji z dialogowego na bardziej hierarchiczny. Jednocześnie obniżony zostaje próg stwierdzenia naruszenia praworządności poprzez położenie akcentu na wady strukturalne.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Wyrok stanowi jakościową zmianę roli TSUE w kierunku sądu o funkcji konstytucyjnej, co może prowadzić do przekroczenia zasady przyznania kompetencji. Tekst wskazuje na ryzyko osłabienia autonomii konstytucyjnej państw oraz wzrostu konfliktów kompetencyjnych. Rekomenduje zachowanie równowagi między wartościami UE a tożsamością konstytucyjną oraz powrót do modelu dialogu zamiast nadzoru hierarchicznego.

SŁOWA KLUCZOWE:

pluralizm konstytucyjny, niezależność sądownictwa,
pierwszeństwo, proporcjonalność

Abstract

CONSTITUTIONAL IDENTITY AND THE JUDICIAL
INTERPRETATION OF ARTICLE 2 TEU IN THE LIGHT
OF THE CJEU JUDGMENT OF 18 DECEMBER 2025
(CASE C-448/23)

RESEARCH OBJECTIVE: The article examines whether and how Polish researchers of republicanism in the Polish-Lithuanian Commonwealth have employed the methodological tools of the Cambridge School (CS), what problems they have encountered, and what has resulted from their engagement with Quentin Skinner and J.G.A. Pocock.

RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The article asks whether methods developed for a substantially different social, communicative, and historiographical context can be applied to the study of the Commonwealth's political thought.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part examines the differing social and communicative contexts of the Commonwealth and early modern England and their implications for applying the CS approach to Polish republicanism. The second addresses the meta-level consequences of CS-inspired research, particularly historians' understanding of their role in society and the possibility of constructing broader narratives of Polish political thought.

RESEARCH RESULTS: Despite their declared inspiration by CS, Polish researchers are drawn more towards *Begriffsgeschichte*, owing to fundamental differences between the social contexts of the Commonwealth and England. Even here, however, the relationship is one of broad inspiration rather than

strict methodological adherence. At the meta-level, the creative application of CS methods has enabled scholars to develop a historically grounded and scientifically credible account of early modern Polish republicanism. Their research demonstrates that this tradition emerged from classical roots during the Polish Renaissance while forming part of the broader Euro-Atlantic republican tradition identified by Pocock. It thereby challenges a longstanding divide in Polish historiography between defenders of the Commonwealth's distinctive political system and critics who, drawing on Western political thought, interpret its political experience as evidence of profound institutional underdevelopment.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The demonstration that Polish republicanism was at once endogenous and European was utilised by those architects of Polish politics of memory who sought to challenge the dominance of romantic, nationalist, and anti-Western narratives.

KEYWORDS:

constitutional pluralism, judicial independence, primacy, proportionality

WPROWADZENIE

Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) stanowi jeden z kluczowych mechanizmów kształtowania prawa Unii, ponieważ poprzez wiążącą wykładnię traktatów, zasad ogólnych i prawa wtórnego wpływa na sposób rozumienia i stosowania norm unijnych w państwach członkowskich (Brown & Kennedy, 2000; Moser & Rittberger, 2022). W rezultacie rozwój prawa europejskiego nie ma wyłącznie charakteru legislacyjnego, lecz w istotnym stopniu dokonuje się także na drodze interpretacji sądowej, co nieuchronnie rodzi pytania o granice kompetencji instytucji unijnych, o legitymację takiej ewolucji oraz o równowagę między integracją a autonomią konstytucyjną państw (Ronkainen i in., 2024).

Problemy te szczególnie wyraźnie ujawniają się w obszarze praworządności i organizacji wymiaru sprawiedliwości. Z jednej strony skuteczność prawa UE oraz zasada wzajemnego zaufania wymagają, aby w każdym państwie członkowskim istniały niezależne sądy zdolne do zapewnienia skutecznej ochrony sądowej w dziedzinach objętych prawem Unii. Z drugiej strony ustrój sądownictwa, w tym model sądownictwa konstytucyjnego, tradycyjnie należy do rdzenia krajowej autonomii konstytucyjnej i pozostaje ściśle powiązany

z krajowymi tradycjami ustrojowymi, procesami demokratycznymi oraz konstytucyjnym podziałem władz (Bogandy, 2008).

W tym kontekście szczególne znaczenie zyskuje problem tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich, wyrażony w art. 4 ust. 2 TUE. Przepis ten ma gwarantować poszanowanie fundamentalnych struktur politycznych i konstytucyjnych państw, a jednocześnie stanowi potencjalny punkt napięcia wobec zasady pierwszeństwa oraz rosnącej roli wartości Unii z art. 2 TUE. Spór o to, czy tożsamość konstytucyjna może pełnić funkcję realnej granicy ingerencji prawa UE, czy też jest jedynie argumentem o ograniczonej skuteczności, pozostaje jednym z centralnych zagadnień współczesnej debaty o naturze europejskiego porządku prawnego (Di Federico, 2019).

Na tym tle wyrok TSUE z 18 grudnia 2025 r. w sprawie C-448/23 jawi się jako rozstrzygnięcie o szczególnym ciężarze ustrojowym (TSUE C-448/23, 2025). Trybunał, rozpoznając skargę Komisji Europejskiej o uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego na podstawie art. 258 TFUE, oparł się na art. 2 oraz art. 19 ust. 1 TUE w celu oceny, czy systemowe nieprawidłowości dotyczące krajowego trybunału konstytucyjnego mogą zostać uznane za zgodne z wymogami niezawisłości sądów oraz skutecznej ochrony sądowej w prawie UE. Orzeczenie to jest istotne nie tylko dlatego, że dotyczy standardów praworządności, lecz także dlatego, że w praktyce przesuwają punkt ciężkości kontroli unijnej na poziom instytucjonalnej legitymacji organu konstytucyjnego oraz redefiniuje relację między wartościami Unii a argumentami opartymi na tożsamości konstytucyjnej (Taborowski, 2016).

Zajmowanie się powyższymi problemami ma znaczenie nie tylko teoretyczne, ale również praktyczne: wpływa na stabilność europejskiego porządku prawnego, na przewidywalność relacji między sądami krajowymi i TSUE, a także na granice dopuszczalnej ingerencji Unii w krajowe struktury konstytucyjne. W perspektywie długofalowej rozstrzygnięcia tego rodzaju mogą kształtować model integracji europejskiej, przesądzając o tym, czy będzie on oparty na pluralistycznym współistnieniu porządków konstytucyjnych, czy też będzie zmierzał w stronę hierarchicznego systemu kontroli. Stąd celem naukowym niniejszego opracowania jest analiza argumentacji TSUE w sprawie C-448/23 oraz ocena jej konsekwencji dla rozumienia art. 2, art. 19 ust. 1 oraz art. 4 ust. 2 TUE, w szczególności w kontekście zasady przyznania kompetencji i pluralizmu konstytucyjnego.

POJĘCIE TOŻSAMOŚCI KONSTYTUCYJNEJ PAŃSTW UE

Pojęcie tożsamości konstytucyjnej należy dziś do najbardziej dyskutowanych kategorii współczesnego prawa europejskiego, ponieważ dotyczy samego rdzenia relacji pomiędzy Unią Europejską a państwami członkowskimi (Schill & von Bogdandy, 2011). Jest to zarazem zagadnienie teoretyczne i praktyczne: w wymiarze doktrynalnym odnosi się do sposobu rozumienia struktury europejskiego porządku prawnego, natomiast w wymiarze instytucjonalnym wyznacza granice sporów dotyczących pierwszeństwa prawa UE, skuteczności integracji oraz zakresu autonomii konstytucyjnej państw. Spory o tożsamość konstytucyjną pojawiają się szczególnie intensywnie w momentach kryzysowych – gdy instytucje unijne dążą do egzekwowania wspólnych wartości, a państwa członkowskie akcentują prawo do samodzielnego kształtowania własnych rozwiązań ustrojowych (Preshova, 2012).

Tożsamość konstytucyjna najczęściej rozumiana jest jako zbiór fundamentalnych cech porządku konstytucyjnego państwa, które mają charakter trwały i szczególnie doniosły z perspektywy jego ustrojowego „rdzenia”. Nie chodzi tu zatem o całość konstytucji, lecz o te elementy, które określają podstawowe zasady organizacji państwa i jego wspólnoty politycznej: strukturę władzy, relacje między organami, podstawowe prawa i wolności, zasady demokracji, a niekiedy również historycznie ukształtowane mechanizmy kontroli konstytucyjności czy rozumienie suwerenności (Dobbs, 2014).

W prawie Unii Europejskiej pojęcie to zostało wyraźnie powiązane z art. 4 ust. 2 TUE, zgodnie z którym Unia „szanuje tożsamość narodową państw członkowskich, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi”. Oznacza to, że tożsamość konstytucyjna w ujęciu traktatowym nie jest jedynie hasłem politycznym, lecz stanowi normatywny punkt odniesienia w sporach o zakres integracji. Przepis ten sugeruje, że Unia nie jest projektem uniformizującym wszystkie elementy ustrojowe, lecz zakłada pewien poziom różnorodności i poszanowania odmienności konstytucyjnych (Godal, 2025).

Jednocześnie tożsamość konstytucyjna nie jest pojęciem prostym ani jednoznacznym. Może ona funkcjonować jako kategoria ochronna,

zabezpieczająca demokratyczną autonomię państw, ale może również zostać użyta instrumentalnie – jako argument przeciwko stosowaniu prawa UE lub jako narzędzie legitymizacji działań, które w rzeczywistości osłabiają praworządność (Kochenov, 2015). To właśnie ta ambiwalencja sprawia, że pojęcie to jest tak kontrowersyjne. W zależności od kontekstu może być traktowane jako element pluralizmu konstytucyjnego albo jako potencjalny mechanizm dezintegracji.

Tożsamość konstytucyjna nie powstaje w próżni. Jest ona kształtowana w sposób wielopoziomowy: przez tekst konstytucji, praktykę ustrojową, tradycje historyczne oraz – co szczególnie istotne – przez orzecznictwo sądów konstytucyjnych. W wielu państwach to właśnie sądy konstytucyjne odgrywają decydującą rolę w określaniu, które zasady mają charakter „nieusuwalny”, fundamentalny i nienaruszalny nawet przez ustawodawcę. Niekiedy znajduje to wyraz w tzw. klauzulach wieczności (*eternity clauses*), a niekiedy wynika z rozwiniętej praktyki orzeczniczej. W realiach europejskich tożsamość konstytucyjna jest dodatkowo kształtowana przez proces integracji. Państwa członkowskie, przystępując do UE, przekazują część kompetencji na poziom unijny, ale jednocześnie starają się zachować pewne elementy ustrojowej autonomii. W tym sensie tożsamość konstytucyjna staje się pojęciem dynamicznym, może wzmacniać się w reakcji na pogłębiającą się integrację, ale może też ulegać reinterpretacji w wyniku zmian politycznych i społecznych (Burgoński, 2025).

Warto podkreślić, że w praktyce spór o tożsamość konstytucyjną dotyczy często nie tyle samej „treści” tożsamości, ile tego, kto ma prawo ją definiować. Czy jest to wyłączna domena sądu konstytucyjnego państwa członkowskiego? Czy TSUE może kontrolować, czy dany argument tożsamościowy jest uzasadniony? A może tożsamość konstytucyjna jest kategorią współdzieloną, podlegającą dialogowi między porządkami prawnymi? Te pytania prowadzą bezpośrednio do problematyki pluralizmu konstytucyjnego.

Pluralizm konstytucyjny jest koncepcją, która opisuje Unię Europejską jako porządek prawny oparty na współistnieniu kilku centrów władzy konstytucyjnej (Pernice, 1999). W takim modelu TSUE nie jest jedynym „najwyższym” sądem, a krajowe sądy konstytucyjne nie są wyłącznie organami wewnętrznymi. Oba poziomy – unijny i krajowy – posiadają własną legitymację i własne roszczenia do ostateczności w pewnych obszarach. Znaczenie pluralizmu polega

na tym, że pozwala on wyjaśnić, dlaczego integracja europejska mogła rozwijać się bez formalnego stworzenia klasycznej federacji. System unijny przez dekady opierał się na równowadze między zasadą pierwszeństwa prawa UE a praktyką dialogu sądowego, wzajemnego poszanowania oraz pragmatycznego unikania otwartego konfliktu. W tym sensie pluralizm konstytucyjny stanowił „ramę stabilizującą”, umożliwiając utrzymanie spójności prawa UE bez całkowitego podporządkowania konstytucji państw członkowskich (Goldmann, 2016).

Pluralizm ma jednak znaczenie również dlatego, że stanowi odpowiedź na realną różnorodność ustrojową Europy. Państwa członkowskie posiadają odmienne tradycje konstytucyjne, różne modele sądownictwa konstytucyjnego i różne mechanizmy równoważenia władz. Unia, jeśli ma zachować legitymację demokratyczną i akceptację społeczną, nie może ignorować tej różnorodności. W tym sensie tożsamość konstytucyjna jest „językiem pluralizmu” – narzędziem pozwalającym państwom artykułować granice integracji.

Rzeczony pluralizm konstytucyjny jest ściśle związany z ewolucją integracji europejskiej (Davies, 2005). W początkowych dekadach kluczową rolę odgrywała doktryna pierwszeństwa prawa UE, która miała zapewnić jego jednolite stosowanie. Równolegle jednak sądy konstytucyjne państw członkowskich formułowały zastrzeżenia dotyczące ochrony praw podstawowych i zachowania podstawowych zasad konstytucyjnych. W ten sposób powstała praktyka warunkowej akceptacji pierwszeństwa. Prawo UE jest stosowane i ma pierwszeństwo, o ile respektuje minimalne standardy konstytucyjne. Pluralizm rozwijał się zatem jako kompromis między integracją a autonomią. TSUE budował spójność systemu unijnego, natomiast sądy konstytucyjne pilnowały, aby integracja nie naruszyła fundamentalnych zasad krajowych. Kluczowe znaczenie miała przy tym kultura dialogu: w wielu sytuacjach konflikt był rozwiązywany nie przez formalną konfrontację, lecz przez wzajemne dostosowanie argumentacji (Mendez-Pinedo, 2020).

Współcześnie pluralizm konstytucyjny znajduje się jednak pod presją. Po pierwsze, rośnie znaczenie wartości z art. 2 TUE (praworządność, demokracja, prawa podstawowe), które są postrzegane jako warunek członkostwa w UE i spójności całego systemu. Według tego przepisu Unia opiera się bowiem na wartościach poszanowania godności

osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne państwom członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn. Odgrywają istotną rolę w interpretacji poszczególnych rozwiązań normatywnych należących do porządku prawnego UE. Po drugie, pojawiły się przypadki, w których argument tożsamości konstytucyjnej został użyty nie jako ochrona pluralizmu, lecz jako instrument podważania pierwszeństwa i wiążącej mocy orzeczeń TSUE. W efekcie pluralizm staje się mniej stabilnym kompromisem, a bardziej polem sporu o hierarchię w europejskim porządku prawnym (Pierdominici, 2017). TSUE w debacie o tożsamości konstytucyjnej zajmuje pozycję szczególną. Z jednej strony Trybunał uznaje, że państwa członkowskie zachowują własne struktury konstytucyjne i że art. 4 ust. 2 TUE wymaga ich poszanowania. Z drugiej strony TSUE konsekwentnie stoi na stanowisku, że autonomia prawa UE oraz jego skuteczność nie mogą zostać ograniczone w sposób dowolny przez argumenty krajowe. W praktyce oznacza to, że TSUE traktuje tożsamość konstytucyjną jako kategorię dopuszczalną, ale nie absolutną. Może ona uzasadniać pewne szczególne rozwiązania, jednak nie może prowadzić do podważenia fundamentów prawa UE, w szczególności zasady pierwszeństwa, jednolitego stosowania oraz wiążącej mocy orzeczeń TSUE (m.in. wyroki TSUE: C-208/09, 2010; C-399/11, 2013; C-42/17, 2017; C-896/19, 2021).

W ostatnich latach Trybunał coraz częściej wiąże te zagadnienia z art. 2 i 19 TUE, rozwijając standardy praworządności oraz niezależności sądownictwa jako warunku funkcjonowania całego systemu (Coutinho, 2018), co wynika z art. 19 ust. 1 TUE, wedle którego TSUE zapewnia poszanowanie prawa w wykładni i stosowaniu traktatów, a państwa członkowskie ustanawiają środki zaskarżenia niezbędne do zapewnienia skutecznej ochrony sądowej w dziedzinach objętych prawem Unii. To powoduje, że TSUE staje się nie tylko sądem „technicznym” od wykładni prawa UE, lecz także aktorem kształtującym standardy ustrojowe państw członkowskich, przynajmniej w zakresie, w jakim wpływają one na skuteczną ochronę sądową i stosowanie prawa UE. Jest to szczególnie widoczne w sporach dotyczących niezależności sądów, statusu organów dyscyplinarnych czy roli sądów konstytucyjnych w ograniczaniu skutków prawa UE (Komárek, 2014).

Rola TSUE w kontekście tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich bywa kwestionowana przede wszystkim dlatego, że tożsamość konstytucyjna jest postrzegana jako kategoria nierozzerwalnie związana z krajowym porządkiem ustrojowym, a więc z obszarem, który z natury rzeczy pozostaje zakorzeniony w demokratycznym samostanowieniu wspólnoty politycznej oraz w specyfice krajowej tradycji konstytucyjnej. W tym ujęciu tożsamość konstytucyjna nie jest jedynie argumentem prawnym, lecz wyrazem konstytucyjnej samoidentyfikacji państwa, obejmującej takie elementy jak struktura władzy publicznej, podstawowe zasady ustrojowe czy aksjologia konstytucji (Koncewicz, 2015). Z tego względu jej treść ma być ustalana przede wszystkim przez krajowe sądy konstytucyjne, które posiadają szczególną legitymację do interpretacji konstytucji oraz do określania jej „rdzenia” w sposób wiążący w danym porządku prawnym. Podkreśla się przy tym, że traktaty nie przyznają TSUE kompetencji do odgrywania roli arbitra w zakresie definicji tożsamości konstytucyjnej, a próba jej kształtowania przez TSUE może być postrzegana jako forma pośredniej harmonizacji konstytucyjnej, wykraczającej poza zasadę przyznania kompetencji i osłabiającej pluralistyczny charakter integracji europejskiej. Na tym tle istnieją jednak istotne spory. Część przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że wyłączne prawo do określania treści tożsamości konstytucyjnej przysługuje państwom członkowskim, w szczególności ich sądom konstytucyjnym, gdyż wynika ona z krajowego porządku konstytucyjnego i demokratycznego samostanowienia. Inni autorzy wskazują natomiast, że pozostawienie państwom pełnej swobody w definiowaniu własnej tożsamości konstytucyjnej mogłoby prowadzić do instrumentalnego wykorzystywania art. 4 ust. 2 TUE jako środka uchylania się od wykonywania obowiązków wynikających z prawa Unii, dlatego zakres tego pojęcia powinien podlegać przynajmniej ograniczonej kontroli TSUE (Fabbrini & Sajó, 2019).

TŁO FAKTYCZNE I PRAWNE

Interesującym przykładem obrazującym istniejące spory jest orzeczenie TSUE w sprawie C-448/23. Sprawa ta dotyczyła skargi Komisji Europejskiej przeciwko Polsce w trybie art. 258 TFUE. Komisja zarzuciła,

że zmiany strukturalne wpływające na organizację i skład krajowego Trybunału Konstytucyjnego doprowadziły do systemowego naruszenia zobowiązań wynikających z art. 2 oraz art. 19 ust. 1 TUE. Według Komisji nieprawidłowości w powołaniu części sędziów oraz w funkcjonowaniu instytucji podważyły gwarancje niezależności i bezstronności wymagane od „sądu lub trybunału” w rozumieniu prawa UE. Istotne jest przy tym, że zarzucane uchybienie nie dotyczyło pojedynczego środka wdrażającego prawo UE ani jednostkowego orzeczenia, lecz dotyczyło funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego jako instytucji, której cechy strukturalne miały pozostawać niezgodne ze standardami unijnymi. Komisja argumentowała, że orzeczenia wydawane przez taki organ nie mogą wiązać sądów powszechnych w zakresie, w jakim wpływają na stosowanie, pierwszeństwo lub skuteczność prawa UE. Podstawę sporu stanowiło napięcie między art. 2 i 19 ust. 1 TUE a art. 4 ust. 2 TUE, na który powoływało się państwo członkowskie, podnosząc argument tożsamości konstytucyjnej w odniesieniu do organizacji sądownictwa konstytucyjnego. Spór miał również wymiar polityczny. Po zmianie władzy w Polsce stanowisko rządu uległo osłabieniu, a część argumentacji Komisji została w praktyce zaakceptowana (Delarue, 2026).

W szerszej perspektywie sprawa odzwierciedla konflikt między ochroną praworządności, niezależności sądownictwa i jednolitości stosowania prawa UE (interes wspólny UE), oraz autonomią konstytucyjną i demokratycznym samostanowieniem państw w zakresie organizacji sądownictwa (w tym sądownictwa konstytucyjnego). Kluczowe pytanie na tym tle brzmi: czy egzekwowanie wartości Unii może obejmować kwestionowanie instytucjonalnej legitymacji sądu konstytucyjnego, czy też oznacza to wejście w obszar zastrzeżony dla państw członkowskich na mocy zasady przyznania kompetencji.

W sprawie przedstawiono opinię Rzecznika Generalnego Deana Spielmann (11 marca 2025 r.). Ma to znaczenie, ponieważ w niektórych nowszych postępowaniach dotyczących praworządności TSUE, uznając, że sprawa nie rodzi nowego zagadnienia prawnego, odstępował od sporządzenia opinii rzecznika generalnego zgodnie z art. 20 Statutu Trybunału Sprawiedliwości. W niniejszej sprawie sporządzenie opinii wskazywało natomiast na jej szczególną doniosłość ustrojową oraz potrzebę pogłębionego przedstawienia argumentacji. Opinia łączy argumentację aksjologiczną (wartości UE)

z ramami proceduralnymi skargi z art. 258 TFUE, interpretowanej łącznie z art. 19 ust. 1 TUE. Rzecznik Generalny osadził spór w długotrwałym napięciu między wymogiem jednolitego stosowania prawa UE a roszczeniami tożsamości konstytucyjnej zgłaszanymi przez krajowe sądy konstytucyjne. Odwołując się do klasycznej doktryny pierwszeństwa, wskazał, że sprawa dotyczy fundamentów porządku prawnego UE, a nie jedynie pojedynczych uchybień proceduralnych. Centralnym elementem opinii była teza, że zarzuty Komisji wskazują na systemowe zakwestionowanie podstawowych zasad porządku UE: pierwszeństwa, autonomii, skuteczności oraz wiążącego charakteru orzeczeń TSUE. Rzecznik Generalny podkreślił, że krajowe orzeczenia z 14 lipca i 7 października 2021 r. nie pozostają w sferze „czysto wewnętrznej”, lecz bezpośrednio podważają autorytet prawa UE w ujęciu TSUE. Rzecznik Generalny zwrócił też uwagę na nieprawidłowości związane z powołaniem sędziów (2015) oraz wyborem prezesa trybunału (2016). Jego zdaniem okoliczności te mogły rodzić obiektywne wątpliwości co do niezależności i bezstronności organu jako „sądu lub trybunału” w rozumieniu art. 19 ust. 1 TUE oraz art. 47 Karty praw podstawowych. W ujęciu opinii problem nie polegał wyłącznie na wadach instytucjonalnych, lecz również na negacji pierwszeństwa i skuteczności prawa UE. W efekcie opinia wspierała stanowisko Komisji, że państwo uchybiło zobowiązaniom traktatowym, choć kwestie środków naprawczych pozostawiono TSUE.

TSUE uwzględnił skargę Komisji, stwierdzając naruszenie art. 19 ust. 1 TUE w związku z art. 2 TUE. Trybunał uznał, że systemowe nieprawidłowości dotyczące składu i funkcjonowania krajowego trybunału konstytucyjnego podważały gwarancje niezależności i skutecznej ochrony sądowej wymagane przez prawo UE. Trybunał przypomniał, że art. 19 ust. 1 TUE konkretyzuje wartość praworządności z art. 2 TUE i zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, że wszystkie organy mogące stosować lub interpretować prawo UE spełniają wymogi niezależności i bezstronności. Obowiązek ten dotyczy także sądów konstytucyjnych, jeśli ich orzeczenia mogą wpływać na stosowanie, pierwszeństwo lub skuteczność prawa UE. Analizując ramy instytucjonalne, TSUE wskazał na nieprawidłowości związane z powołaniem sędziów i wyborem prezesa, uznając, że łącznie rodziły one obiektywne wątpliwości co do niezależności trybunału.

Trybunał podkreślił, że niezależność sądownictwa należy oceniać nie tylko formalnie, lecz także przez pryzmat okoliczności wpływających na zaufanie publiczne do wymiaru sprawiedliwości. Szczególną wagę TSUE przywiązał do orzeczeń, w których krajowy trybunał podważał wiążący charakter wyroków TSUE i zasadę pierwszeństwa prawa UE. W ocenie Trybunału takie stanowisko wykracza poza dopuszczalną kontrolę konstytucyjną i stanowi kwestionowanie autonomii, pierwszeństwa i skuteczności prawa UE. Organ, który odmawia uznania wiążącego charakteru orzeczeń TSUE, nie zapewnia skutecznej ochrony sądowej w rozumieniu art. 19 ust. 1 TUE. W zakresie art. 4 ust. 2 TUE TSUE stwierdził, że poszanowanie tożsamości konstytucyjnej nie może uzasadniać rozwiązań instytucjonalnych podważających wartości Unii z art. 2 TUE. Organizacja wymiaru sprawiedliwości należy do kompetencji państw, ale kompetencja ta musi być wykonywana zgodnie z prawem UE.

Niewątpliwie takie podejście wymaga zastanowienia, zwłaszcza w kontekście wspomnianych idei pluralizmu konstytucyjnego i tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich. Obecnie bowiem coraz częściej TSUE stara się odgrywać rolę zbliżoną europejskiego sądu konstytucyjnego (Moser & Rittberger, 2022), co już *prima facie* może budzić wiele emocji.

WYROK C-448/23 I ZMIENIAJĄCA SIĘ ROLA TSUE

Analiza orzecznictwa TSUE z ostatnich lat wskazuje, że Trybunał coraz częściej opiera kontrolę krajowych rozwiązań dotyczących organizacji wymiaru sprawiedliwości na wartościach określonych w art. 2 TUE oraz obowiązku zapewnienia skutecznej ochrony sądowej wynikającym z art. 19 ust. 1 TUE (wyroki TSUE: C-64/16, 2018; C-619/18, 2019; C-791/19, 2012; C-204/21, 2023). Tendencję tę dostrzega również V.M. Seierstad w analizie najnowszego orzecznictwa TSUE (Seierstad, 2024). To, co początkowo miało charakter funkcjonalny (ochrona skuteczności prawa UE w konkretnych sprawach), stopniowo przekształciło się w kontrolę bardziej strukturalną, obejmującą rozwiązania instytucjonalne państw. Wyrok w sprawie C-448/23 stanowi radykalizację tego trendu. TSUE nie ogranicza się do oceny konkretnych środków krajowych, lecz

podważa legitymację trybunału konstytucyjnego jako takiego. Jest to jakościowa zmiana roli TSUE – w kierunku sądu o funkcji zbliżonej do „sądu konstytucyjnego UE”. Problem z taką postawą TSUE polega na tym, że traktaty nie przyznają TSUE ogólnej kompetencji do nadzorowania organizacji władzy sądowiczej w państwach członkowskich. Art. 19 ust. 1 TUE dotyczy zapewnienia ochrony sądowej w dziedzinach objętych prawem UE. Interpretowanie go jako podstawy abstrakcyjnej kontroli instytucjonalnej może prowadzić do sytuacji, w której TSUE sam określa zakres swojej jurysdykcji, co budzi istotne wątpliwości w świetle zasady przyznania kompetencji (Leloup, 2020). Oczywiście pojawia się w przestrzeni publicznej argumentacja, że tylko tak szerokie podejście umożliwia skuteczną reakcję na systemowe naruszenia praworządności, gdy mechanizmy polityczne okazują się niewystarczające. Niemniej jednak tak szerokie ujęcie roli TSUE w aktualnym stanie prawnym jest błędne, ponieważ prowadzi do przekroczenia zasady przyznania kompetencji (art. 5 TUE) i narusza równowagę instytucjonalną, zastępując kontrolę polityczną i konstytucyjną państw członkowskich quasifederalnym nadzorem sądowym bez wyraźnej podstawy traktatowej. Podważanie legitymacji krajowych trybunałów konstytucyjnych w istocie osłabia pluralizm konstytucyjny UE i może prowadzić do konfliktów kompetencyjnych, zamiast wzmacniać skuteczność ochrony praworządności. Podejście, w którym TSUE miałby pełnić funkcję „sądu konstytucyjnego UE” kosztem porządków krajowych wymaga więc krytyki (Avbelj, 2018).

W literaturze oraz orzecznictwie prezentowane jest jednak również odmienne stanowisko, zgodnie z którym szeroka wykładnia art. 2 i art. 19 ust. 1 TUE stanowi konieczną odpowiedź na systemowe zagrożenia dla praworządności w państwach członkowskich. Wskazuje się, że skuteczna ochrona wartości, na których opiera się Unia Europejska, nie mogłaby zostać zapewniona, gdyby kontrola TSUE ograniczała się wyłącznie do indywidualnych przypadków stosowania prawa Unii, z pominięciem strukturalnych wad krajowych systemów sądownictwa. Zwraca się również uwagę, że art. 19 ust. 1 TUE konkretyzuje wartość państwa prawnego wyrażoną w art. 2 TUE, a zatem nakłada na państwa członkowskie obowiązek utrzymywania takich instytucji sądowych, które gwarantują skuteczną ochronę sądową w dziedzinach objętych prawem Unii.

W tym ujęciu kontrola instytucjonalnych gwarancji niezależności sądów nie oznacza kreowania nowych kompetencji przez TSUE, lecz stanowi konsekwencję obowiązku zapewnienia pełnej skuteczności prawa Unii oraz ochrony wzajemnego zaufania pomiędzy państwami członkowskimi. Podkreśla się ponadto, że mechanizmy o charakterze politycznym, w szczególności procedura z art. 7 TUE, okazały się w praktyce niewystarczające do przeciwdziałania systemowym naruszeniom praworządności, co uzasadnia większą rolę sądowych mechanizmów ochrony wartości unijnych (Pech & Platon, 2018; Lenaerts, 2020; Bonelli & Claes, 2023).

Komentowany wyrok wskazuje przy tym na ważną zmianę metodologiczną w podejściu TSUE do kwestii prawa do sądu i prawa do rzetelnego procesu sądowego. TSUE przyjmuje bowiem, że sama wada strukturalna w powołaniu sędziów lub składzie organu może automatycznie oznaczać naruszenie prawa do skutecznej ochrony sądowej, bez badania, czy w konkretnej sprawie doszło do realnego uszczerbku dla praw stron. To podejście odrywa art. 19 TUE od funkcji gwarancji procesowej na rzecz przekształcenia go w normę kontroli instytucjonalnej. Skutkiem jest obniżenie progu stwierdzenia naruszenia i rozszerzenie zasięgu kontroli TSUE. Taki zwrot zwiększa możliwości reagowania na kryzysy praworządności, ale rodzi ryzyko: art. 19 TUE może stać się instrumentem dyscyplinowania instytucji, a nie ochrony jednostki. W perspektywie długofalowej może to osłabić spójność orzecznictwa oraz pogłębić spory o kompetencje (Olechno i in., 2023).

Jednym z najbardziej znaczących elementów wyroku jest wskazana w nim rola art. 2 TUE. Formalnie przepis ten wyraża wartości, na których opiera się Unia, ale nie jest klasyczną normą kompetencyjną (Mader, 2019). W sprawie C-448/23 art. 2 TUE zostaje jednak użyty jako decydujący standard oceny, zdolny do neutralizowania argumentów opartych na art. 4 ust. 2 TUE. W efekcie art. 2 TUE funkcjonuje jak norma „quasikonstytucyjna”, a art. 4 ust. 2 TUE – jako rozważanie warunkowe, dopuszczalne tylko wtedy, gdy nie koliduje z interpretacją wartości UE przyjętą przez TSUE. Taki model zmienia równowagę traktatową. Traktaty przewidują polityczny mechanizm reagowania na poważne naruszenia wartości (art. 7 TUE), z wysokimi progami i kontrolą instytucjonalną. „Uprzedmiotowienie” art. 2 TUE w postępowaniu sądowym może omijać te zabezpieczenia i przesuwac

ciężar egzekwowania wartości z płaszczyzny politycznej na sądową. Tożsamość konstytucyjna z art. 4 ust. 2 TUE powinna pełnić funkcję delimitacyjną (wyznaczającą granice), a nie być traktowana jak wyjątkowa „derogacja” od prawa UE. W ujęciu pluralistycznym art. 2 i art. 4 ust. 2 TUE powinny współistnieć i być interpretowane w duchu równowagi. Powyższe rozumienie znajduje potwierdzenie również w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z 11 maja 2005 r. (K 18/04), dotyczącym zgodności Traktatu Akcesyjnego z Konstytucją RP, Trybunał wskazał, że przystąpienie Polski do Unii Europejskiej nie prowadzi do utraty nadrzędności Konstytucji RP w krajowym porządku prawnym ani do zniesienia konstytucyjnej tożsamości państwa. Jednocześnie podkreślono konieczność wykładni prawa krajowego i unijnego w duchu wzajemnej przychylności oraz dialogu między porządkami prawnymi, przy założeniu unikania kolizji kompetencyjnych. Argumentacja ta wpisuje się w koncepcję pluralizmu konstytucyjnego, zgodnie z którą integracja europejska nie powinna prowadzić do eliminacji konstytucyjnej autonomii państw członkowskich, lecz do poszukiwania równowagi między skutecznością prawa Unii a poszanowaniem ich tożsamości konstytucyjnej. Wyrok w sprawie C-448/23 sugeruje jednak model hierarchiczny: wartości UE mają pierwszeństwo, a tożsamość konstytucyjna działa jedynie w ograniczonym zakresie. To może osłabiać pluralizm konstytucyjny, oparty dotąd na dialogu, wzajemnym poszanowaniu i braku sztywnej hierarchii między TSUE a sądami konstytucyjnymi.

Tymczasem założenie, że art. 2 TUE zawsze „przeważa” nad art. 4 ust. 2 TUE, nie wynika jednoznacznie z tekstu traktatów. Art. 4 ust. 2 TUE jest pozytywnym zobowiązaniem Unii do poszanowania tożsamości państw członkowskich, a nie wyjątkiem, który można łatwo uchylić. Tożsamość konstytucyjna nie musi być przeciwstawna wartościom UE; często stanowi sposób ich realizacji w odmiennych tradycjach konstytucyjnych. Jeśli TSUE będzie traktował art. 2 TUE jako „wytrych” umożliwiający harmonizację konstytucyjną, pluralizm może zostać zastąpiony jednolitością narzuconą przez sąd, bez politycznego mandatu (Martinico, 2024). Stąd koncepcja TSUE może być postrzegana jako maksymalistyczna, gdyż podważenie statusu krajowego trybunału konstytucyjnego jako „sądu lub trybunału” w rozumieniu prawa UE jest środkiem wyjątkowo daleko idącym.

Co zaś w tym kontekście istotne, w uzasadnieniu stanowiska TSUE brakuje pogłębionej analizy proporcjonalności oraz rozważenia mniej inwazyjnych alternatyw (np. ograniczenia skutków określonych orzeczeń tylko w zakresie prawa UE). Ponadto zasada lojalnej współpracy (art. 4 ust. 3 TUE) ma charakter wzajemny, tj. państwa muszą zapewniać skuteczność prawa UE, ale instytucje UE powinny wykazywać powściągliwość i respektować konstytucyjne odrębności państw członkowskich (Eleftheriadis, 2023). W uzasadnieniu TSUE także i w tym zakresie brak wyraźnego wskazania, dlaczego w tej sprawie powściągliwość była niemożliwa, może pogłębiać napięcia.

Dodatkowo trzeba jeszcze wskazać, iż skutki wyroku wykraczają daleko poza debatę doktrynalną. Rutynowe kwestionowanie statusu sądów konstytucyjnych może bowiem osłabiać pewność prawa w państwach członkowskich. Sądy konstytucyjne pełnią rolę stabilizującą; ich delegitymizacja może prowadzić do chaosu normatywnego i sporów o to, które rozstrzygnięcia są wiążące. Paradoksalnie więc działania podejmowane w imię ochrony prawa do sądu i rzetelnego procesu sądowego mogą utrudnić ochronę jednostek, jeśli w praktyce doprowadzą do konfliktu między poziomem krajowym i unijnym bez jasnego mechanizmu rozstrzygania. Może to także osłabić autorytet TSUE, jeśli będzie postrzegany jako przekraczający kompetencje (Perju, 2009).

W szerszym i długofalowym kontekście komentowana sprawa może być zaś symbolem przesunięcia od modelu dialogu konstytucyjnego ku modelowi nadzoru hierarchicznego. Taki zwrot może zwiększać opór państw i eskalować konflikty konstytucyjne. Już choćby dlatego wypada wyrazić nadzieję, że komentowane orzeczenie to jedynie eksces orzeczniczy niż zapowiedź zmieniających się tendencji w podejściu TSUE do kształtowania własnej roli do oceny konstytucyjności prawa krajowego państw członkowskich UE.

PODSUMOWANIE

Wyrok w sprawie C-448/23 może przyczyniać się do ukształtowania nowego unijnego standardu oceny krajowych rozwiązań konstytucyjnych. Jeśli przyjęta argumentacja ulegnie uogólnieniu, TSUE – bez wyraźnego mandatu traktatowego – mógłby traktować wartości UE

jako faktyczne źródła kompetencji sądowej i poddawać abstrakcyjnej kontroli instytucjonalną legitymację sądów konstytucyjnych. Choć zwiększona egzekwowalność wartości UE odpowiada realnym zagrożeniom dla praworządności, przekształcenie art. 2 i 19 TUE w autonomiczne standardy kontroli konstytucyjnej rodzi pytania o zgodność z zasadą przyznania kompetencji i równowagą traktatową. Maksymalistyczna ścieżka sądowa może osłabiać demokratyczną legitymację oraz marginalizować tożsamość konstytucyjną jako realne ograniczenie interwencji UE.

Zmieniająca się rola TSUE, coraz częściej postrzeganego nie tylko jako sąd prawa Unii, lecz także jako organ wyznaczający standardy ustrojowe państw członkowskich, może stanowić istotne zagrożenie dla tożsamości konstytucyjnej w rozumieniu art. 4 ust. 2 TUE. Jeżeli Trybunał przyjmuje funkcję zbliżoną do „trybunału konstytucyjnego” stojącego ponad wszystkimi państwami, wówczas tożsamość konstytucyjna przestaje odgrywać rolę realnej granicy integracji, a zaczyna funkcjonować jedynie jako argument warunkowy, uzależniony od zgodności z unijną wykładnią wartości i zasad. Taki model prowadzi do osłabienia autonomii konstytucyjnej państw członkowskich, ponieważ fundamentalne elementy ich ustrojów – w tym organizacja wymiaru sprawiedliwości konstytucyjnej, struktura organów władzy czy mechanizmy kontroli konstytucyjności – mogą zostać poddane intensywnej ocenie z perspektywy standardów unijnych, nawet w sytuacjach, gdy brak jest wyraźnego mandatu traktatowego do tak daleko idącej ingerencji. W efekcie rośnie ryzyko, że europejski porządek prawny zacznie ewoluować w kierunku hierarchicznym, w którym jednolitość i skuteczność prawa UE będą konsekwentnie dominować nad konstytucyjną różnorodnością.

Z perspektywy systemowej szczególnie niebezpieczne jest to, że taka transformacja może osłabić pluralistyczne podstawy integracji i zastąpić logikę dialogu logiką nadzoru oraz dyscyplinowania państw członkowskich. Jeżeli TSUE stanie się faktycznym arbitrem tego, co należy do „rdzenia” krajowej tożsamości konstytucyjnej i kiedy można ją ograniczyć w imię wartości Unii, to krajowe sądy konstytucyjne zostaną sprowadzone do roli uczestników podporządkowanych, a nie równorzędnych partnerów w europejskim dyskursie konstytucyjnym. Może to prowadzić do narastania napięć i konfliktów kompetencyjnych, w których państwa – broniąc

własnych konstytucji – będą sięgać po argumenty *ultra vires* lub prymatu konstytucji, co w konsekwencji osłabi spójność prawa UE i wzajemne zaufanie. Paradoksalnie więc proces, który ma służyć ochronie wartości i stabilności systemu unijnego, może w dłuższej perspektywie prowadzić do erozji legitymacji zarówno TSUE, jak i samego projektu integracji, jeśli będzie odbierany jako sądowo narzucona konstytucjonalizacja pozbawiona wystarczającej podstawy demokratycznej i traktatowej.

Na tym tle pozostaje więc otwarte pytanie, czy taka trajektoria integracji – oparta na sądowej rekonfiguracji – może być trwała bez wyraźnej rewizji traktatów i czy w dłuższej perspektywie nie osłabi pluralistycznych fundamentów europejskiego porządku konstytucyjnego.

BIBLIOGRAFIA

- Avbelj, M. (2018). The European Union under Transnational Law: A Pluralist Appraisal. W *The European Union under Transnational Law: A Pluralist Appraisal*. Oxford: Hart Publishing. DOI: 10.5040/9781509911530
- Bogandy, A. von. (2008). Pluralism, Direct Effect, and the Ultimate Say: On the Relationship between International and Domestic Constitutional Law. *International Journal of Constitutional Law*, 6, 397–413.
- Bonelli, M., & Claes, M. (2018). Judicial Serendipity: How Portuguese Judges Came to the Rescue of the Polish Judiciary. *European Constitutional Law Review*, 14, 622–643.
- Brown, L.N., & Kennedy, T. (2000). *The Court of Justice of the European Communities* (5. wyd.). London: Sweet & Maxwell.
- Burgoński, P. (2025). The Dynamics of the European Unions' Identity in Terms of Equality and Non-Discrimination. *Studia Polityczne*, 53(3), 135–156. DOI: 10.35757/stp.2025.53.3.06
- C-208/09 (2010). Wyrok TSUE z 22 grudnia 2010 r., *Sayn-Wittgenstein*, EU:C:2010:806.
- C-399/11 (2013). Wyrok TSUE z 26 lutego 2013 r., *Melloni*, EU:C:2013:107.
- C-64/16 (2018). Wyrok TSUE z 27 lutego 2018 r., *Associação Sindical dos Juízes Portugueses przeciwko Tribunal de Contas*, EU:C:2018:117.
- C-47/17 (2017). Wyrok TSUE z 5 grudnia 2017 r., *M.A.S. i M.B. (Taricco II)*, EU:C:2017:936.
- C-619-18 (2019). Wyrok TSUE z 24 czerwca 2019 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2019:531.

- C-791/19 (2021). Wyrok TSUE z 15 lipca 2021 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2021:596.
- C-896/19 (2021). Wyrok TSUE z 20 kwietnia 2021 r., *Repubblica*, EU:C:2021:311.
- C-204/21 (2023). Wyrok TSUE z 5 czerwca 2023 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2023:442.
- C-448/23 (2025). Wyrok TSUE z 18 grudnia 2025 r., Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, C-448/23, ECLI:EU:C:2025:975.
- Coutinho, F.P. (2018). Associação Sindical dos Juizes Portugueses: judicial independence and austerity measures at the Court of Justice. *Quaderni Costituzionali*, 2(2), 510–511.
- Davies, G. (2005). Constitutional Disagreement in Europe and the Search for Pluralism. W J. Komarek & M. Avbelj (Red.), *Constitutional pluralism in the European Union and beyond* (s. 269–284). Oxford: Hart Publishing.
- Delarque, E.R. (2026, 11 lutego). Ending constitutional resistance ? The CJEU's rejection of ultra vires review and national identity doctrines. *European Law Blog*. <https://europeanlawblog.eu/kdmsojzk/> (dostęp: 30.06.2026).
- Di Federico, G. (2019). The Potential of Article 4(2) TEU in the Solution of Constitutional Clashes Based on Alleged Violations of National Identity and the Quest for Adequate (Judicial) Standards. *European Public Law*, 25(3), 347–380.
- Dobbs, M. (2014). Sovereignty, Article 4(2) TEU and the Respect of National Identities: Swinging the Balance of Power in Favour of the Member States? *Yearbook of European Law*, 33(1), 298–334. DOI: 10.1093/yel/yeu024
- Eleftheriadis, P. (2023). The Primacy of EU Law: Interpretive, not Structural. *European Papers – A Journal on Law and Integration*, 8(3), 1255–1291. DOI: 10.15166/2499-8249/717
- Fabbrini, F., & Sajó, A. (2019). The dangers of constitutional identity. *European Law Journal*, 25(4), 457–473. DOI: 10.1111/eulj.12332
- Godal, K. (2025). Rule of Law and National Autonomy in the European Union: Who Defines the Boundaries? *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Im. Adam Mickiewicza*, 17, 74–109. DOI: 10.14746/ppuam.2025.17.04
- Goldmann, M. (2016). Constitutional Pluralism as Mutually Assured Discretion: The Court of Justice, the German Federal Constitutional Court, and the ECB. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 23(1), 119–135. DOI: 10.1177/1023263X1602300107
- Kochenov, D. (2015). Biting Intergovernmentalism: The Case for the Reinvention of Article 259 TFEU to Make It a Viable Rule of Law

- Enforcement Tool. *Hague Journal on the Rule of Law*, 7(2), 153–174. DOI: 10.1007/s40803-015-0019-1
- Komárek, J. (2014). National constitutional courts in the European constitutional democracy. *International Journal of Constitutional Law*, 12(3), 525–544. DOI: 10.1093/icon/mou048
- Konieczny, T.T. (2015). Constitutional Identity in the European legal space and the comity of circumspect constitutional courts. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 33, 195–215.
- Leloup, M. (2020). An Uncertain First Step in the Field of Judicial Self-government: ECJ 19 November 2019, Joined Cases C-585/18, C-624/18 and C-625/18, A.K., CP and DO. *European Constitutional Law Review*, 16(1), 145–169. DOI: 10.1017/S1574019620000024
- Lenaerts, K. (2020). New Horizons for the Rule of Law within the EU. *German Law Journal*, 21(1), 29–34. DOI: 10.1017/glj.2019.91
- Mader, O. (2019). Enforcement of EU Values as a Political Endeavour: Constitutional Pluralism and Value Homogeneity in Times of Persistent Challenges to the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*, 11(1), 133–170. DOI: 10.1007/s40803-018-00083-x
- Martinico, G. (2024). *The Tangled Complexity of the EU Constitutional Process: The Frustrating Knot of Europe*. Routledge.
- Mendez-Pinedo, M.E. (2020). Constitutional pluralism and legal perspectivism in European Union law. *Juridical Tribune*, 10(1), 5–35.
- Moser, C., & Rittberger, B. (2022). The CJEU and EU (De-)constitutionalization: Unpacking Jurisprudential Responses. *International Journal of Constitutional Law*, 20(3), 1038–1070. DOI: 10.1093/icon/moac061
- Olechno, A., Przywora, B., & Zalesny, J. (2023). Spór o granice kompetencji Unii Europejskiej – uwagi na tle orzecznictwa TSUE. *Studia Politologiczne*, 69(3/2023(69)), 97–114. DOI: 10.33896/spolit.2023.69.6
- Pech, L., & Platon, S. (2018). *Rule of Law Backsliding in the EU: The Court of Justice to the Rescue? Some Thoughts on the ECJ Ruling in Associação Sindical dos Juizes Portugueses*. EU Law Analysis, <https://eulawanalysis.blogspot.com/2018/03/rule-of-law-backsliding-in-eu-court-of.html> (dostęp: 30.06.2026).
- Perju, V. (2009). Reason and Authority in the European Court of Justice. *Virginia Journal of International Law*, 49(2), 307.
- Pernice, I. (1999). Multilevel Constitutionalism and the Treaty of Amsterdam: European Constitution-Making Revisited? *Common Market Law Review*, 703–750.
- Pierdominici, L. (2017). The Theory of EU Constitutional Pluralism: A Crisis in a Crisis? *Perspectives on Federalism*, 9(2), E119–E153. DOI: 10.1515/pof-2017-0012

- Preshova, D. (2012). Battleground or meeting point? Respect for national identities in the European union – Article 4(2) of the treaty on European union. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 8(2012), 267–298. DOI: 10.3935/cyelp.08.2012.141
- Ronkainen, A., Ghavanini, A.W., & Leino-Sandberg, P. (2024). The House Always Wins. A Systematic Analysis of CJEU Case Law Relating to the Economic and Monetary Union (2010–2020). *European Papers – A Journal on Law and Integration*, 9(3), 876–909. DOI: 10.15166/2499-8249/790
- Schill, S.W., & von Bogdandy, A. (2011). Overcoming absolute primacy: Respect for national identity under the Lisbon Treaty. *Common Market Law Review*, 1417–1453. DOI: 10.54648/cola2011057
- Seierstad, V.M. (2024). The Obligation to Establish and Uphold Judicial Independence under Article 19(1) TEU. *Nordic Journal of European Law*, 1(1), 23–50. DOI: 10.36969/njel.v7i1.25323
- Taborowski, M. (2016). Ochrona tożsamości narodowej i konstytucyjnej państwa członkowskiego w prawie Unii Europejskiej. W A. Wróbel, & M. Ziółkowski (Red.), *Tożsamość narodowa i konstytucyjna państwa członkowskiego Unii Europejskiej* (s. 17–84). Warszawa: Wolters Kluwer.

Copyright and License



This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>